

HÜQUQİ FENOMEN KİMİ QANUNUN MEYDANA GƏLMƏSİ

Qurbanov H.S.

AMEA Azad Həmkarlar İttifaqı

Aydındır ki, “qanun” kateqoriyasının özü ictimai həyatda ən geniş yayılmış kateqoriya-dır. O, təkcə hüquq elmində və ya hüquq praktikasında deyil, həm də təbiətşünaslıqda, fəlsəfədə və onlarla əlaqəli digər elmlərdə də istifadə olunur. O, hüquqi hadisə və anlayış kimi Qədim Şərq sivilizasiyalarında (Şumer, Xet, Hurri, Misir, Babil, Hindistan, Çin) yaranmışdır. Qədim qanun ilk növbədə ilahi təbiətin xüsusiyyəti ilə fərqlənir. Orta əsr Avropasında isə qanun hökmdarın iradəsi ilə eyniləşdirilirdi. Öz növbəsində, müasir dövrdə qanun xalq suverenliyinin bilavasitə təzahürü, onun ümumi iradəsinin ifadəsi ilə bağlı olmuşdur.

Açar sözlər: sosial münasibətlər, təbiət, şəriət və fiqh, qanunauyğunluq, hüquq ideolo-giyası, ədalət, hüquq və vəzifələr.

***Kamil olmaq üçün insana bütün elmlərdən
ən lazımlısı qanunlar haqqında elmdir.
Platon***

“Qanun” kateqoriyasının etimoloji aspektləri. Müasir qanunun təbii şəkildə dərk edilmə-si ən ümumi mənaya malik anlayış kimi, bu kateqoriyanın özünün başlanğıc zərurəti ilə onun etimologiyasına, mahiyyət və məzmununa müraciətlə bağlıdır. Deməli, həmin fenomenin nə-zərdən keçirilməsi onun bilavasitə məntiqi-sistemli təhlili ilə əlaqədardır.

Hər şeydən əvvəl, aydın olur ki, “qanun” kateqoriyasının özü sosial həyatda son dərəcə yayılmış kateqoriyadır. Ondan təkcə yurisprudensiya və ya hüquqi praktikada deyil, həm də təbiətşünaslıqda, fəlsəfədə və bunlardan törəmiş digər elmlərdə istifadə olunur.

Qanunun ən ümumi tərifində, hər şeydən əvvəl, həmin anlayışda təsbit edilmiş münasi-bətlərin mahiyyətinə diqqət yetirilir. Belə ki, ensiklopedik lüğətlər **qanunu təbiətdə və cəmiyyət-də hadisələr arasında təkrarlanan zəruri, mühüm və sabit** münasibətlər kimi fərqləndirirlər. Qa-nun müəyyən növə, sinfə aid hadisələrə xas olan ümumi münasibətləri, əlaqələri ifadə edir və o, elmin öyrənilməsi metodudur.

Təsir sferasından asılı olaraq aşağıdakı qanunlar irəli sürülür:

- hadisələrin ayrı-ayrı növləri üçün səciyyəvi olan **xüsusi (spesifik)** qanunlar (məsələn, mexanikada tezliklərin toplanması qanunu);
- hadisələrin böyük qrupu üçün səciyyəvi olan **ümumi qanunlar** (məsələn, enerjinin saxlan-ması və çevrilməsi qanunu);
- bütün hadisələr üçün universal xarakter **daşıyan ümumi qanunlar** (kəmiyyətin keyfiyyə-tə keçməsi qanunu).

İctimai elmlərdə insanın sosial əlaqələrinə müraciət olunur və buradakı tərif daha mü-nasibdir. Məsələn, “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”ndə deyilir: “Qanun – dövlət tərəfindən təsdiq edilərək hamı üçün məcburi olan qaydalar toplusu, yaxud – qayda, üsul, nizam, qanuni-lik, qanuniyyət” deməkdir.

Sosial münasibətlərin növündən asılı olaraq aşağıdakı ən müxtəlif qanunlar fərqləndiri-lir:

- ictimai rəylə “vicdan qanunları” kimi tanınan **mənəvi qanunlar**, yəni müəyyən və mü-vafiq sosial qrupda hamılıqla qəbul olunmuş bəşəri hərəkətlər daxilən razılaşdırılmış qiymətlə-rə və davranış nümunələrinə, xeyir və şər, ədalət və ədalətsizlik, ləyaqət, şərəf və vicdan möv-qələrindən mükəllimələrə əsaslanan əxlaq qanunları və etik qanunlar;
- həyatın ali qüvvəsinə və ali mənasına, inama əsaslanan, müəyyən dini etiqada və onun nümayəndələrinə münasibətdə təsirə malik əsas prinsip, ideya və qaydaların məcmusunun ümumi adından ibarət olan **ilahi qanunlar** (Tanrının qanunu, yaxud ehkamların məcmusundan

ibarət olan müqəddəs qanun). Dünyada sivil proseslərin inkişafında dini qanunlar ehkamlar və göstərişlər növündə dövlət amilini yaradan rol oynamış və indi də bəzən oynamaqda davam edirlər. Onlar həm qeyri-rəsmi, həm də bəzən rəsmi olaraq ölkənin və bütöv bir regionun normativ sistemi qismində çıxış edirlər. İlahi qanunlar hüququ dini kanonlar (kilsə qanunları) mövqeyindən çıxış etməyə vadar edərək, bir çox xalqları və dövlətləri birləşdirirlər;

- cəmiyyətdə obyektiv mövcud olan, insanın dünyagörüşündə yer tutan və sosial həyatda insanın yerini və rolunu qiymətləndirən qanunauyğunluqları əks etdirən **fəlsəfi qanunlar** (məntiqi təfəkkür qanunları, formal-məntiqi qanunlar, dialektik qanunlar, səbəbiyyət qanunları, keçid qanunları);

- ətraf aləmin rasional qavranılmasına əsaslanan məntiqi qanunlar (məntiqi qanunlar, ziddiyyət qanunları);

- gözəlliğin bilavasitə özü ilə və bu anlayışla bağlı olan hər şey haqqında elmin normalarının məcmusu qismində çıxış edən **estetik qanunlar**. Bu qanunlar özündə insanların bədii fəaliyyəti vasitəsi ilə insanlarla maddi aləm arasındakı dəyər münasibətlərini tənzim edən qaydaları ehtiva edir;

- uğurlar qazanılması, dövlət hakimiyyətinin gerçəkləşdirilməsi və qorunub saxlanması prosesləri ilə bağlı olan məqsədyönlü fəaliyyət əsasında insanlar, insan qrupları və onların birlikləri arasında münasibətləri tənzim edən siyasi qanunlar;

- sosial təşkilatların, müxtəlif ictimai birliklərin və siyasi partiyaların öz məqsədlərinə nail olması və fəaliyyəti üçün onların nizamnamələrində (proqram sənədlərində) və ya əsasnamələrində, habelə qəbul etdikləri qərarlarda ehtiva olunan **korporativ qanunlar**;

- ictimai mexanizmlərin hərəkətlərinin qanunauyğunluqlarını əks etdirməyə xidmət edən **sosioloji qanunlar**;

- şəxsi qarşılıqlı münasibətlərin spesifikliyini əks etdirən **psixoloji qanunlar** (məsələn, bitməmiş hərəkət qanunu, bunun nəticəsində yaddaşda başa çatmamış qalan mimolet münasibətlər tez-tez xatırlanır və vacib görünür);

- **janr qanunları** (məsələn, jurnalistika qanunları, mütəxəssislər adətən, aşağıdakı belə bir tezis fərqləndirirlər: “Təkrarlardan və öz-özünə istinad etməkdən yan keç”) [1, səh.12-14].

Biz təbiətdə və cəmiyyətdə digər qanunauyğunluqların ayrı-ayrı təzahürləri ilə də toqquşuruq, onların bəzisi, məsələn, “gündəlik həyat qanunları, yaxud həyati qanun” kateqoriyası adı altında birləşir. Bunların içərisində, o cümlədən **suktsession ləngimə qanunu**, bütün canlıların özünü **destruksiya qanunu**, yaxud **utilitar qanun** belə bəyan edir: “hər hansı üzvi məkanda orqanizmlərin daimi mövcudluğu ancaq, daxilində orqanizmlərin bir növünün həyati fəaliyyətinin tullantılarının digər növlərlə utilitrasıya olunduğu ekoloji sistemlərdə mümkündür”.

Son illərdə insanlarla və onların fəaliyyəti ilə bağlı aparılan müşahidələrə və mistik qanunauyğunluqların aşkar olunmasına əsaslanan həyata keçirilən ümumiləşdirmələrə səylər artmışdır. Belə ki, **Merfi qanunu** (“Əgər pis nə isə baş verməldirsə, o, mütləq baş verəcəkdir”), **Parkinson qanunu** (“İşin əhəmiyyəti və mürəkkəbliyi onun başa çatdırılması üçün ayrılmış zamanla birbaşa proporsionaldır”), **Xopkins qanunu** (“Situasiyaların çoxluğu tam hərəkətsizlik vasitəsilə, ən yaxşı üsulla həll olunur: əgər lazımı diqqət yetirilməzsə, problemlər sadəcə olaraq yox ola bilməzlər”) və hətta Rusiya reallığının diqqətəlayiq cəhətini aşağıdakı kimi fərqləndirən **Çernomırdin qanunu** meydana gəlmişdir: “Əgər olmazsa, lakin lazımdırsa, deməli, olar”.

Həyatımızın mürəkkəbliyi və bu həyatda müəyyən sabit ənənələri əks etdirən hadisələr haqqında təsəvvürlər yaradan riyazi, fiziki, kimyəvi, ekoloji və digər çoxsaylı qanunlardan müxtəlif nümunələr gətirmək olar.

Bunları nə birləşdirir və həmin qanunları hüquqi qanunlardan fərqləndirən nədir? XX yüzilliyin başlanğıcında yaşamış rus hüquqşünası Y.M. Maqazinerin sözlərinə görə, onların hamısı “insan davranışının motivlərini nəzərdə tutur, həmin motivləri hərəkətə gətirmək və gətirmək istəyindən, onları əvəz etməyin hansı faydanı verib-verməməsindən asılı olmayaraq, onların gücünü və təsirini öyrənirlər” [2, səh. 43].

Qanun hüququ hadisə və anlayış kimi. **Hüquqi qanunlar** ümumi sosial qanunauyğunluqları siyasi-hüquqi səviyyədə əks etdirərək, bu və ya digər motivlərin praktiki təsir qüvvəsi və ya

hərəkətini nəzərdə tutmur, lakin həmin motivləri arzu olunan, yaxud arzu olunmayan motivlər kimi qiymətləndirirlər. Hüquqi qanunlar motivlərin hərəkət hədudlarını müəyyən edir, onların təzahürətmə yolları və vasitələrini göstərir ki, bu da həmin motivləri tamamilə (bütöv halda) yaratmaq, dəyişmək və ya boğmaq qabiliyyətinə malikdir.

Qanun hüquqi hadisə və anlayış kimi Qədim Şərq sivilizasiyalarında (Şumer, Hett, Hurri, Misir, Babilistan, Hindistan, Çin) meydana gəlmişdir. Burada 6-5,5 minilliklərdən əvvəl təşəkkül tapmış şəraitin ilkin formalarından dövlət qurumlarının inkişafının təkamül prosesi kimi dövlətçilik ənənələri meydana gəlmişdir.

Qədim qanun ilk növbədə ilahi xarakterli olması ilə fərqlənir. Qədim dövlətlərin əksəriyyəti mahiyyət etibarilə Allahın adı ilə işıqlandırılan kanonlar qarşısındakı **pietet qanun** altında yaranmış və mövcud olmuşlar. İlk hüquq normaları ictimai həyatı hərtərəfli tənzim edən və insanlara “Allah üçün münasib olan” davranış göstərişi verən dini qanunlarla müəyyən olunurdu. Onların xüsusi qüvvəsi onunla müəyyənləşdirilirdi ki, o dövrün kütləvi şüurunda qanun ya bilavasitə allahların verdiyi qanun kimi qavranılır, ya da allahlara ibadətlə və onların himayəsi altında fəaliyyət göstərən hökmdarın, monarxın, kralın, imperatorun adından verilir.

Qədim dövrdə qanun Allahın Vəhyi, hökmdarların müdrikliyi ilə eyniləşdirilir və bu, əsasən, hər şeydən əvvəl Şərqin (iudeyliyin, hinduzmin, islamın) ənənəvi-dini sistemində formalaşır, bir qayda olaraq, dövlətin təşəkkülü ilə paralel surətdə təzahür edirdi. Bu, bir sıra xalqlarda sinkretizmin bir sıra mühüm aspektlərinin (yun. Sinkretismos – birləşmə, qaynayıb-qarışma) elementlərini qoruyub saxlamışdı. Bunlar ən müfəssəl şəkildə müqəddəs mətnlərdə (iudeylikdə Torada, hinduizmdə Vedlərdə, islamda Qurani-Kərimdə və s.) öz ifadəsini tapmış, müvafiq ənənəvi-dini sistemin əsasını və eyni zamanda zirvəsini təşkil etmişdir. Həmin müqəddəs mətnlər özündə təkcə müasir anlamda hüququ deyil, həm də əxlaq normalarını, dini normaları, mifləri, dünyanın yaranması haqqında əfsanələri, rəvayət və əsatirləri ehtiva edir. Ona görə də qanun hər hansı ali hüquqla eyniləşdirilir və universal hadisə kimi başa düşülürdü. Hüquq yer və səma sferalarını əhatə edən, istənilən hallara tətbiq edilən mənada universal hadisə qismində qəbul olunurdu.

Qanunun özü, onun müasir anlamından tamamilə fərqlənən anlayışlar (məfhumlar) vasitəsi ilə adlandırılırdı. Belə ki, islamın ilahi hüququnun adlandırılması üçün istifadə edilən “şəriət” termini hərfən Allahın göstərdiyi və onun elçisi Məhəmməd peyğəmbər tərəfindən insanlara vədlər şəklində çatdırılan, peyğəmbərin vəhyləri ilə müşayiət olunan “doğru yol, bələdçi” deməkdir. Şəriət müsəlmanların davranışının, dini həyat və hərəkətlərinin hüquq normaları, qaydaları və prinsiplərinin kompleksindən ibarətdir. Bu kompleksin tərkib hissələrinin tələblərinə riayət edilməsi Allah üçün xoş olan, müsəlmanı cənnətə aparan düzgün həyat təzi keçirmək deməkdir. Ona görə də şəriət Qurani-Kərim, hədislər və mömin müəlliflərin əsərləri vasitəsi ilə insanlara çatdırılan “ilahi qanun” hesab olunur. Şəriət real olaraq fiqhə (islam hüququna) dair əsərlərdə və müsəlman (şəriət) məhkəmələri praktikasında öz təcəssümünü tapır. Bu və ya digər davranışın, hərəkətin halal və haram olmasının müxtəlif şəraitdə dərəcələrinə xüsusi diqqət yetirilir.

Şəriətin əsas problemləri fiqhdə həll olunur. Fiqh insanların davranış və hərəkətlərini qiymətləndirmək, onları yaxşı və pis hərəkətlər (əməllər) qismində təsnifatlaşdırmaq üçün əsasdır. Şəriət fiqhlə sıx bağlı olduğu üçün bu iki termin çox vaxt eyni mənada işlədilir.

Qədim Hindistanda tərtib edilmiş, hüquq tarixçisi üçün bir növ vərdişə çevrilmiş “Manu Qanunları” məfumu “Manusmriti” kimi səslənir. “Smiriti” - “əşidilən” və ya “yadda saxlanan” deməkdir. Hind-arilərin ulu babası Manu öz qanunlarını şeirlər vasitəsi ilə ifadə etmişdir. Bunları eşidən böyük “rişilər” isə həmin şeir-qanunları yazıya almışlar. “Rişilər” qədim hind cəmiyyətində insanların Tanrıya sevgiyə və itaətə ilhamlandıran müğənni və müqəddəslər hesab olunurdular.

Şərqdə olduğu kimi dünyanın digər regionlarında da ilahi qanun olan hüquqi qayda (müasir terminologiya ilə – hüquq qaydası) erkən idealist təsəvvürlərin mühüm komponenti idi. Amerikalı hüquq filosofu (hüquq fəlsəfəsi üzrə mütəxəssis) Qarold Bermanın sözlərinə görə,

Tanrı qanunu haqqında Qərb (erkən Avropa) təsəvvürlərində Allah qanunun Allahı hesab olunurdu. “Allah özü qanıundur” tezisində də məhz buradan meydana gəlmişdir [3, səh. 35-38].

1220-ci ilə yaxın zaman kəsiyində yazılmış ilk alman hüquq külliyyatı olan “Sakson güzgülü”ndə deyilir: “Allah özü qanıundur və buna görə də qanun Onun üçün qiymətlidir”. Bu, həmin dövrün papa fəlsəfəsində də birbaşa ifadə edilmişdir. Elə o vaxtlar ingilis hüquqşünası Brakton yazırdı ki, “kralı qanun kral edir” və “İngiltərə insanın deyil, Allahın və qanunun hakimiyyəti altında (“non sub homine sed sub deo et lege”) yaşayır”.

Yeni tarixi dövr – Avropada ictimai qaydanı və dövlət qaydasını dəyişdirən burjua inqilablarının hazırlanması və baş verməsi, hüquq ideologiyasını tələb edirdi. Məhz permanent inqilablaryolu ilə mövcud ictimai siyasi quruluşların dəyişməsi nəticəsində dini idealizmi təbii qanunun dünyəvi konsepsiyası əvəz etdi. Təbii qanun dedikdə, rəşadət və ədalətli, insan təbiətinə uyğun olması və rəşadət göstərişlərdən heç bir əsilliyi olmayan və bütün xalqlar, etnoslar tərəfindən əməl edilən normalar başa düşülürdü.

Sokrat (e.ə. 469-399) ona verilən “Sənin ədliyyəni hansıdır?” sualına belə cavab vermişdir: “Mən şəxsən bu fikirdəyəm ki, ədalətsizliyi istəməmək ədalətin yetərincə sübutuna xidmət edir. Lakin, əgər səni bu qanə etmərsə, bunun sənin xoşuna gəlib-gəlməməsindən əsillə olmaya-raq, mən təsdiq edirəm ki, qanuni olan, həm də ədalətlidir”.

Qeyd etmək lazımdır ki, təbii hüquq nəzəriyyəsindən təbiət qanununun iradənin müəyyən etdiyi qanunla müqayisə edilməsi, onun qiymətləndirilməsi və tənqidi üçün istifadə edilmişdir. Q. Bermanın təsdiqinə uyğun olaraq “hüququn Qərb ənənəsi həmişə, hətta ali siyasi hakimiyyətin hüquqlarından yüksəkdə duran qanunun mövcudluğuna inama əsaslanmışdır. Bu qanunu nə vaxtsa ilahi hüquq, sonra təbii hüquq adlandırmışlar, indi isə insan hüquqları adlandırırlar”.

Cəmiyyətin tərəqqisini əks etdirən inkişafı qanun anlayışının əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməsinə gətirib çıxarır. Əgər Şərqin ənənəvi-dini hüquq sistemlərində ilahi qanun öz sinkretik məzmunu nəticəsində cəmiyyətin birmənalı olaraq əsası, dövlət isə bütövlükdə dünyagörüşü idisə, müasir dövrdə qanun anlayışının bir sıra müxtəlif növlərə – ilahi qanuna, təbii qanuna və bəşəri (şəxsi hüquqi) qanuna bölgüsü baş verir. Bu prosesin ən mühüm aspektlərindən biri hüquqi dərkətmənin əhəmiyyətli surətdə dəyişikliyə uğramasıdır. İndi hüquqda yaranmayan hadisənin əvəzinə insanların fəaliyyətinin məhsulunu görürlər.

Əvvəllər hüququ bilmək seçilmiş ağsaqqalların, sitayiş və pərəstiş edənlərin, məhdud qapalı qrupların (Qədim Misirdə kahinlərin, Qədim Romada pontifikilərin, Qədim Hindistanda brahmanların) və s. imtiyazı idi. Roma yurisdiksiyasının formalaşması, Yustinian Qanunları Külliyyatının tərtib edilməsi, Orta əsrlər Avropasında Roma hüququnun resepsiyası (mənimlənməsi) ilə öyrənmə predmeti olmaqla çoxları üçün əlçatan oldu.

Hüququn ifadə formalarından biri olmaq etibarilə qanun onun tərkib hissəsi olmuşdur. Qlossatorların (Avropada Roma hüququnun mənimlənməsi dövründə bu hüququn müvafiq hüquq sistemi üçün anlaşılmaz olan bəzi müddələrinin izahını verən şərhçilər) və postqlossatorların o zamankı Avropa şəraitinə uyğunlaşma (adaptasiya olma) tələbatları ilə şərtlənən işi hüququn və qanunun dərk edilməsində onların əməyinə bir növ yönüm kimi yaxınların meydana gəlməsi demək idi. Qanunun görüntüsü də bunun nəticəsində düşünəlmədən dəyişmiş, nəticədə pozitiv hüququn təcəssümü kimi bilavasitə dövlət hakimiyyətinin müəyyən etdiyi və sanksiyalaşdırdığı hüquq formalaşmışdır.

Artıq Qədim Yunanıstanda qanun öz anlayışını “ədalət” anlayışından götürən “**nomos**” termini ilə adlandırılmışdır. Sofistlərdən birinci olaraq Kippi (e.ə. 460-400) müxtəlif polislərin əhəmətlərinə (yunanlara) müraciət edərək deyirdi: “Burada toplaşmış adamlar, mən belə hesab edirəm ki, burada sizin hamınız qanunla deyil, təbiətə görə qohum, özününkü və həmvətənlərsiniz. Bu qohumluq təbiətə oxşardır, qanun isə insanlar üzərində hökmranlıq etməklə çoxlarını təbiət üçün pis qohum olmağa məcbur edir”.

Romada qanun **leger** – seçim sözündən törəmə kimi qəbul olunurdu. İlk başlanğıcda **lex** (cəm halda **leges**) termini Roma vətəndaşının özü üçün və ya başqaları ilə birlikdə (məsələn, vəsiyyətnamə və ya müqavilə tərtib edilərkən) müəyyən etdiyi hər cür qayda demək idi. Yəni qa-

nunda, onu imzalayan tərəflərin hüquq və vəzifələri nəzərdə tutulurdu. Sonralar anlayışların dairəsi xeyli genişlənmişdir. Çünki qanunun qüvvəsi, Qədim Afina natiqi **Demosfinin** (e.ə. 384-322) sözlərinə görə müxtəlif əsaslar nəticəsində, lakin başlıca olaraq ona görə ki, hər bir qanun Allahın fikri və bəxşişi, müdrik insanların qərar və icmada onların yaşamağı olduqları ümumi saziş olduğu üçün onun göstərişinə itaət edənlərin geniş dairəsinə şamil edilmişdir.

Qədim Romanın “XII Cədvəl Qanunları”nda isə belə bir müddəa ifadə edilmişdir ki, xalq yığıncağının istənilən qərarı qanun qüvvəsinə malik olmalıdır. Deməli, qanun xalq tərəfindən müəyyən edilən hüquqi rəqlamentləşdirmə forması alır və buna görə də icra üçün məcburi xarakter alır. Roma hüquqşünası Qayın İnstitusiyaları qanunun bu gün də müasir səslənən belə bir tərifini vermişdir: “Roma xalqının bəyan etdiyi və qərara aldığı qanun” hesab olunur [4, səh. 25-28].

Dövlətdə ali hakimiyyətin hökmdarın xeyrinə yenidən bölgüsü şəraitində xalqın müstəsna qanunvericilik preroqativi (qanunyaratma səlahiyyəti) başlanğıcda monarxın hüquqyaratma səlahiyyətləri ilə birləşdirilir (Yustinian tərəfindən təsdiq edildiyi kimi), “imperatorun qərara aldığı qanun qüvvəsinə malik olan” hüquqi akt hesab olunur. Beləliklə, qanun dövlətdə ali nüfuzdan doğan norma hesab olunur və bunun nəticəsində uzun yüzilliklər ərzində o, xalqın iradəvi aktı kimi öz ilkin anlamını əldə edir və qoruyub saxlayır.

Orta əsrlər Avropasında da qanun hökmdarın iradəsilə eyniləşdirilirdi. Belə şəraitdə eyni vaxtda dinə söykənmək də hökmdar hakimiyyətinin legitimliyinin mühüm amilinə çevrilirdi. Lakin yeni dövrdə qanun xalqın suverenliyinin birbaşa təzahürü, onun ümumi iradəsinin ifadəsi ilə ələqələndirilməyə başladı. Məhz Yeni dövrdə hər hansı ölkədə (əlbəttə, ilk növbədə demokratik dövlətdə) dövlətin ali aktlarını qəbul etmək qanunvericiyə (parlamentə) məxsus olan hüquq hesab olundu. Hakimiyyətin bölgüsü prinsipinə əsaslanan konstitusiyalı və parlamentli dövlətlərin meydana gəlməsi ilə qanunların verilməsi yenidən xalq yığıncağının təkbaşına yerinə yetirdiyi funksiya hesab olundu. Xalq yığıncağı yalnız xüsusi hallarda özünün ayrı-ayrı hüquqyaratma səlahiyyətini icra hakimiyyətinə verə bilərdi. Təsbit edilmiş ənənə qanunvericilik aktının özünün tərifində də əks olunurdu. Qanunvericilik aktına yenə də cəmiyyətdə xalqın ilkin iradəsinin daşıyıcısı tərəfindən qəbul və təsdiq edilən davranışın mühüm qaydası qismində baxılırdı [5, səh.37].

ƏDƏBİYYAT

1. M.F. Məlikova. Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi. B.: Maarif, 1988.
2. Лукьянов Е.Г. Учения о законе. М., Норма: Инфра-М, 2014.
3. Quliyev A.İ. Qədim şərq quldarlıq dövlətlərində siyasi və hüquqi fikir. B. Nurlan, 2006.
4. Кофанов Л.А. Возникновение и развитие римского права в VIII-III вв. до н.э. М., 2006.
5. Кони А.Ф. Закон и справедливость: Статьи и речи. М., Эксмо, 2013.

REFERENCES

1. M.F. Melikova Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi B.: Maarif, 1988.
2. Lukyanov E.Q. Ucheniya o zakone. M., Norma: Infra-M, 2014.
3. Quliyev A.İ. Qədim şərq quldarlıq dövlətlərində siyasi və hüquqi fikir. B. Nurlan, 2006.
4. Kofanov L.A. Vozniknoveniye i razvetiye rimskoqo prava v VIII-III vv. do n.e. M., 2006.
5. Koni A.F. Zakon i spravedlivost: Stati i rechi. M., Eksmo, 2013.

ВОЗНИКНОВЕНИЕ ЗАКОНА КАК ПРАВОВОГО ФЕНОМЕНА

Курбанов Г.С.

Свободный профсоюз НАНА

Прежде всего ясно, что сама категория «закон» является самой распространенной категорией в общественной жизни. Он используется не только в юриспруденции или юридической практике, но и в естествознании, философии и других производных от них науках. Закон как правовое событие и понятие зародилось в Древневосточных цивилизациях (Шумерской, Хеттской, Хурритской, Египте, Вавилонии, Индии, Китае). Древний закон отличается в первую очередь характеристикой божественной природы. А в средневековой Европе закон отождествлялся с волей правителя. В свою очередь, в Новое время закон стал ассоциироваться с непосредственным проявлением народного суверенитета, выражением его всеобщей воли.

Ключевые слова: социальные отношения, природа, шариат и фикх, закономерность, правовая идеология, справедливость, права и обязанности

THE FORMATION OF THE LAW AS A LEGAL PHENOMENON

Gurbanov H.S.

ANAS Free Trade Union

It is obvious that, the "law" is the most common category in public life. It is used not only in jurisprudence or legal practice, but also in natural science, philosophy and other sciences obtained from them. Law as a legal event and notion originated in the Ancient Eastern civilizations (Sumerian, Hittite, Hurrian, Egypt, Babylonia, India, China). The ancient law is distinguished primarily by the feature of the divine nature. And in medieval Europe, the law was conflated with the will of the ruler. In turn, in early modern period, the law became associated with the direct manifestation of sovereignty of the people's rule, the expression of its general will.

Keywords: social relations, nature, sharia and fiqh, regularity, legal ideology, justice, rights and obligations.

Rəyçi: h.e.d. A.X. Rüstəmzadə

Müəllif haqqında məlumat

Soyadı, adı, atasının adı	İş yeri	Vəzifəsi, elmi dərəcəsi, elmi adı	Əlaqə
Qurbanov Habil Surxay oğlu	AMEA	AMEA Azad Həmkarlar İttifaqının sədri, h.ü.e.d., professor	professorqurbanov@yandex.com mob: +99455 220-00-20